

JOHAN VAN MERRIËNBOER, PETER BOOTSMA, PETER VAN GRIENSVEN

VAN AGT. BIOGRAFIE. TOUR DE FORCE

(Boom, Amsterdam 2008), 590 blz., prijs € 25,-.

Mr. A.A.M. van Agt, wie zijt gij? De auteurs vallen in hun biografie gelijk met de deur in huis. Wie was die rare man? 'Hij sprak bijzonder en zijn haar zat eigenaardig. Politicus van sapristi!, het ethisch reveil en de racefiets.' Een clichébeeld? Jazeker, maar wel een beeld waar de hoofdpersoon zelf de belangrijkste oorzaak van was. Hij was emotioneel en relativeerde graag, tot woede van zijn politieke tegenstanders. Een meester in originele *oneliners*. Maar hij was ook zwaartillend, precies en introvert. Bij conflicten sloeg hij dicht, liet zich uit het veld slaan, stond even later weer op en verraste zijn tegenstanders met een onnavolgbare manoeuvre.

Dries van Agt was een ongrijpbare politicus. Dat was al zo bij het begin van zijn politieke carrière. Zijn entree als minister van Justitie in het rechtse kabinet-Biesheuvel bleef niet onopgemerkt. De nogal traditionele CHU-leider Berend-Jan Udink raakte onmiddellijk in de war van de man met het rare kapsel: 'Hij

'Ten eerste ben ik een Ariër'

had een wat opmerkelijke *hairdo*. Ik dacht, wat komt daar nou aan?' De KVP-er bleef verrassen. Het linkse buitenbeentje veranderde in het rechtse buitenbeentje in het kabinet-Den Uyl. En iedere keer bevond hij zich in het middelpunt van politieke discussies. De drie Duitse oorlogsmisdadigers in de

gevangenis van Breda die op gratie hoopten, het abortusvraagstuk, de Molukse treinkapingen: ze zijn onlosmakelijk verbonden met de man die zich steeds meer thuis voelde op het Ministerie van Justitie. Bij de kwestie van de drie van Breda maakte Van Agt nog een onbeholpen indruk. Hij was voorstander van vrijlating, wist dat hij daarmee een groot deel van de publieke opinie tegen zich zou krijgen en zei toen plompverloren tegen de pers: 'Met een voorstel tot vrijlating zal ik het moeilijker krijgen dan mijn voorganger (Carel Polak). Ten eerste ben ik een ariër, wat mijn voorganger niet was, en ten tweede een veel jongere, die de oorlog weinig bewust heeft meegemaakt.' Iedereen viel over hem heen. Hoe kon hij zo'n beladen term als 'ariër' in deze

kwestie gebruiken?

De onbeholpenheid maakte bij de gijzelingsacties plaats voor doortastendheid. Bij de tweede treinkaping, bij De Punt in 1977, liepen de onderhandelingen na een paar weken vast. Het kabinet overwoog de gijzelaars met geweld te bevrijden. Premier Joop den Uyl had veel moeite met het gebruik van geweld en wilde langer wachten. 'Tot Sint Juttemis,' zei Van Agt later. Anderzijds was Van Agt ook geraakt doordat Den Uyl helemaal in tranen was vanwege het risico van dodelijke slachtoffers: 'Ik veegde dat niet van tafel als slap gepraat, ik vind dat een heel honorabele keuze, maar het was de mijne niet.'

Onvoorspelbaar

Ongrijpbaar, doortastend, maar ook: onvoorspelbaar. Telkens opnieuw wist

Van Agt zijn politieke tegenstanders – maar ook zijn medestanders – te verrassen. Natuurlijk tijdens de langste formatie uit de geschiedenis. Die had in 1977 het tweede kabinet Den Uyl moeten opleveren, maar eindigde met een etentje van Van Agt en VVD-er Hans Wiegel in *Le Bistrotquet*. Onvoorspelbaar, maar zeker niet onnadenkend. Menig tegenstander haalde die twee eigenschappen door elkaar. Dat gebeurde bijvoorbeeld tijdens het beruchte kabinet

'Het bleef een discussie tussen gehoorgestoorden.'

Van Agt-Den Uyl-Terlouw. In 1981 maakte de verkiezingsuitslag een verdere samenwerking tussen CDA en VVD onmogelijk. Er zat niets anders op dan de mogelijkheid van een kabinet van CDA, PvdA en D'66 te onderzoeken.

Dat was iedereen duidelijk binnen het CDA, behalve... Van Agt. Hij had het er moeilijk mee. Toen de koningin tegen zijn zin partijgenoot W.F. de Gaay Fortman tot informateur benoemde, raakte hij in een crisis. 'Een biologische recessie van louter conjuncturele aard,' zoals hij het zelf omschreef. Anderen zagen dat hij lichamelijk en geestelijk was ingestort. Van Agt trok zich terug en kwam weer op adem in Brabant. De pers was vernietigend. Van Agt zou geestelijk zo in de war zijn dat hij zich 'onder de formatietrein' had geworpen.

Maar zie daar, zoals wel vaker krabbelde Van Agt weer op. Hij verwerkte zijn verlies en zijn verdriet en was korte tijd later premier van het tweede kabinet-Van Agt. Helaas bleek dat een rampkabinet te zijn. Toeval of niet, regen maakte het gebruikelijke staatsieportret op het bordes van Huis ten Bosch onmogelijk. Van Agt wist dat het er heftig aan toe zou gaan en sloop voor de eerste minis-

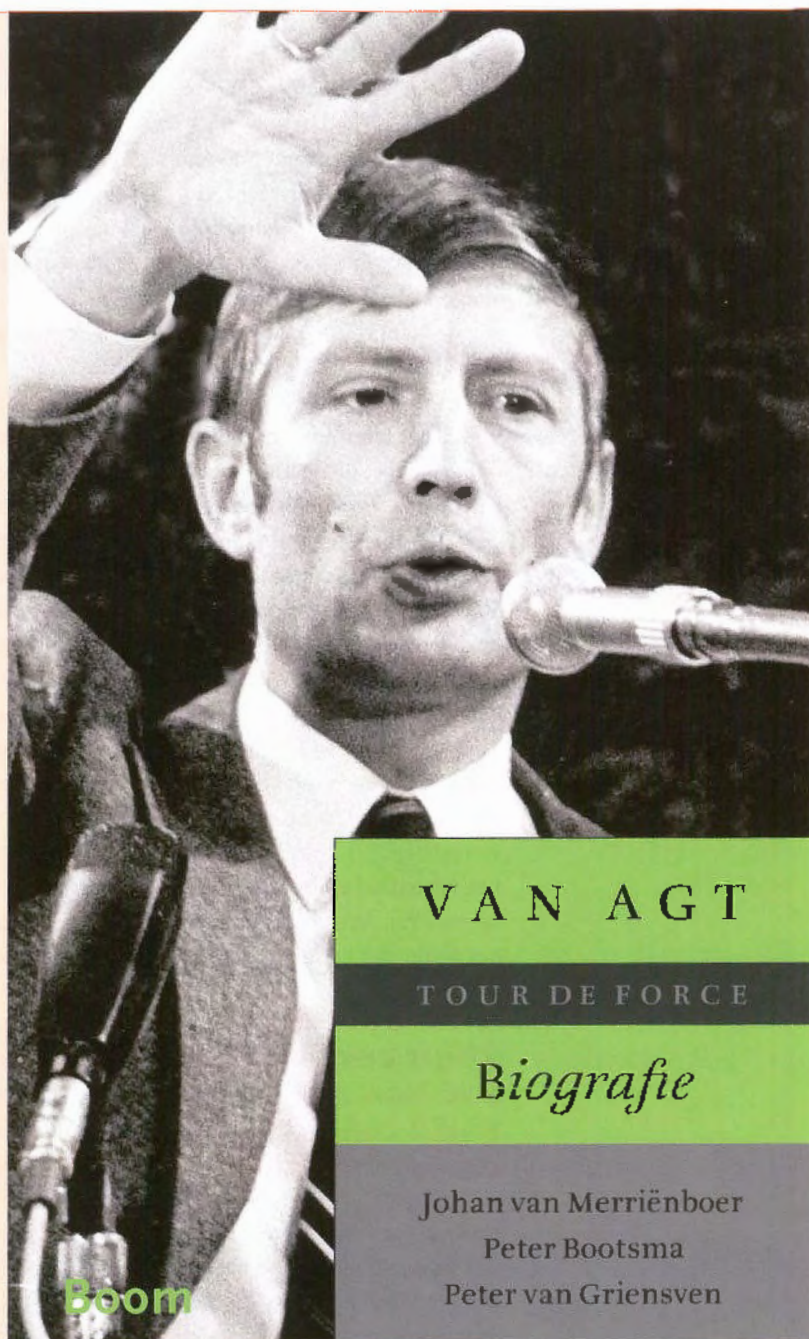
terraad de zaal in. Hij verzette de naambordjes, zodat CDA-minister Fons van der Stee recht voor hem zat en er oogcontact was: 'als Fons lelijk kijkt, ga ik rot doen.' Het ging al gelijk mis. Den Uyl claimde een hoop geld voor zijn banenplan en de sfeer was onder het vries-

punt. De PvdA-leider gedroeg zich alsof hij premier was. Van Agt wees hem erop dat hij premier was, maar dat hielp niks. Het bleef, zoals Hans van Mierlo zelf, een discussie tussen gehoorgestoorden. Het kabinet liep dan ook onmiddellijk vast, werd met moeite gelijmd en sleepte zich van de ene naar de andere crisis. Van Agt deed zelf ook een duit in het zakje. In het debat over de regeringsverklaring joeg hij iedereen de gordijnen in met opmerkingen als 'Ik zal mijn best doen, ik zal mij boven mijzelf uittillen, om de indruk te wekken ook van Financiën verstand te hebben'.

Een raket in de Trêves-zaal

De Tweede Kamer vond de bijdrage van de premier niet alleen mager maar ook nogal gemakzuchtig. Na de schorsing wilde Van Agt de pers niet te woord staan: 'Dan vindt u mij maar een curieuze man.' Maar, en ook dat was typisch Van Agt, een diner met de fractieleiders

van D'66 (Brinkhorst) en het CDA (Lubbers) en twee ministers in een restaurant in Wassenaar werkte heilzaam. De volgende dag stond Van Agt als herboren in de Kamer en stak een gloedvol betoog af. Maar het kabinet werd er uiteindelijk niet mee gered. Korte tijd later gebeurde het onvermijdelijke. Er kwam weer een discussie over geld op gang, onder druk gezet door de tegenvallende economie en de bom barstte. Den Uyl sloot in afwezigheid van Van Agt een deal met Lubbers en Brinkhorst. Bij

VAN AGT

TOUR DE FORCE

Biografie

Johan van Merriënboer

Peter Bootsma

Peter van Griensven

Boom

terugkomst torpedeerde Van Agt de afspraak in de ministerraad. Van Kemenade, PvdA-minister in het kabinet, omschreef het als volgt: 'Iedereen verstijfde. Ik dacht: nu ontploft Joop. Maar dat gebeurde niet. Joop ging het allemaal nog een keer uitleggen.' Vijf dagen later werd duidelijk dat er geen enkel uitzicht was op een compromis. Het waren nog net geen LPF-taferelen, maar opmerkingen als 'Krijg de pest' (Van Thijn) geven aan hoe emotioneel de sfeer was. Onmiddellijk daarna begon het zwartepieten, waarbij Van Agt de schuld volledig bij de PvdA legde en Den Uyl en Van Thijn verklaarden dat Van Agt de PvdA bewust wilde verminken en vernederen.

Het dramatische einde van het kabinet Van Agt-Den Uyl was ook het begin van het einde van beider

'Den Uyl en Van Thijn verklaarden dat Van Agt de PvdA bewust wilde verminken'

politieke carrières. Den Uyl werd een paar jaar later opgevolgd door Wim Kok, Van Agt werd nog wel lijsttrekker, maar Ruud Lubbers volgde hem op als premier. Ook het slotakkoord van hun relatie was dramatisch. Den Uyl overleed in 1987 en Van Agt werd door de PvdA-leiding uitgenodigd voor de herdenkingsdienst. Maar Liesbeth den Uyl maakte bezwaar: 'Als die komt, ga ik nog in de kerk stennis maken.'

Later keek Van Agt terug: 'Graag had ik nog eens een avond of wat met hem in afzondering willen zijn voor gesprekken in alle rust over de dingen die ons destijds verdeeld hielden. Over misverstanden, irritaties en echte verschillen van

visie. En over de vraag wie waar misslagen heeft begaan... Een gesprek in wederzijdse zelfkritiek, los van tijdgebonden emoties, van de passies van het moment. Een beetje als gerijpte mensen.'

'Onze man'

Wat blijft er uiteindelijk over van Dries van Agt? Wat is zijn historische betekenis? De auteurs beantwoorden die vraag in hun epiloog vanuit twee gezichtspunten. Ten eerste zijn betekenis voor het CDA. Van Agt bleek de ideale man te zijn als eerste leider van de nieuwe partij. Niet alleen omdat de electorale achteruitgang van de confessionelen nagenoeg tot stilstand werd gebracht, maar ook omdat hij een bindende factor binnen de partij was. Hij 'gaf een stem aan de burgerlijke midden-groepen die zich door het beleid van Den Uyl in het nauw gedreven voelden, de traditionele confessionele kiezers'. Hij was 'onze man' voor de achterban.

Daarnaast was Van Agt een politicus die handig gebruik maakte van antipolitieke gevoelens in de samenleving. Zoals zijn rivaal Den Uyl het omschreef: 'Het air van de non-politicus mag de beroeps-politici hebben geërgerd, het was zozeer afgesteld op de wijze waarop de toeschouwers de wedstrijd hebben ervaren, dat juist de consequente relativisering van het politieke bedrijf hem een solide populistische basis verschaftte – en dat niet alleen ten tijde van de Tour de France.'

Was Van Agt dan bovenal een populist? Nee, wel een meester in het ontregelen en verzet plegen, vooral via de televisie. Zijn stijl was populistisch, zijn doelen waren dat allerminst. Hij richtte zich rechtstreeks tot de kiezer, boog niet naar links en niet naar rechts,

maar hield bovenal vast aan de kernwaarden van het CDA.

Tot slot

Natuurlijk dringt zich na lezing van de biografie over Van Agt de vergelijking op met die andere biografie, van Anet Bleich over Den Uyl. Wat onmiddellijk opvalt is de fundamenteel andere aanpak. Terwijl Bleich bijna een impressionistisch beeld van Den Uyl schetst, hebben de auteurs bij Van Agt gekozen voor een meer traditionele aanpak. Zij beschrijven zijn politieke leven nauwgezet aan de hand van debatten en politieke hoogte- en dieptepunten.

Dat levert een levendige biografie op, met veel aandacht voor feiten en anekdotes. De auteurs hadden ook het onschatbare voordeel dat ze nog met Van Agt konden praten, ook al is het geheugen van een mens minder nauwkeurig dan we graag zouden willen. Nadeel van de aanpak is dat het tijdsbeeld wat op de achtergrond verdwijnt. Daar waar Bleich de biografie met rake typering van de tijd verlevendigt, bijten de auteurs van Van Agt zich soms wel erg vast in het feitelijke verloop der dingen. Bij 'Den Uyl' dreigt de hoofdrolspeler soms naar de achtergrond te verdwijnen, bij 'Van Agt' mis je soms de noodzakelijke afstand die vaak tot nieuwe gezichtspunten leidt.

Des te meer reden om beide biografieën te lezen. Want wat een luxe dat zo kort na elkaar het politieke leven is beschreven van twee mensen die zo dicht op elkaar zaten! Met enige fantasie zou je zelfs kunnen zeggen dat hun politieke opkomst, maar zeker hun politieke einde onlosmakelijk aan elkaar verbonden was. Ze konden nauwelijks met elkaar, maar ook niet zonder elkaar.

Ruud Slotboom is politiek verslaggever in Den Haag voor het Radio-1-Journaal en 'Met het oog op morgen'.